

Magnus Erikssons Landslag
I kraft från omkring 1350

Ur byggningsbalken

XXVIII.
Om vådeld.

Nu kan det bära värre till, än man ville. Eld kommer i by, och det brinner hos folk. Då skall det finnas tre hus med äril: det är stuga, stekarehus och kölna. Kommer eld från något av dessa hus, då skall bonden vara saklös. Från vilket annat hus elden kan komma, kallas den utburen eld.

§ 1. Nu tröska drängar i lada. Blir elden, som de hava burit ut, högre än den bör vara, brinner upp säd och lada, då skola de bjuda vådaed av tolv män och sju marker i vådabot. Brista de åt eden, böte de fyrtio marker. Är bonden eller bondens son då inne i ladan, skall ladan vara i samma lag som stuga eller stekarehus.

§ 2. Bär någon eld mellan hus eller gårdar, då skall var och en svara för sina händers verk. Blir elden högre än den bör vara, brinner ett hus upp, böte han sex örar därför i vådabot och fullgöre vådaed av tre män. Brinner ännu ett och ett tredje, vare samma lag. Brinner hela gården för bonden, böte han tre marker och fullgöre vådaed av sex män. Brinna flera gårdar eller en hel by, böte han sju marker och fullgöre vådaed av tolv män. Han skall ej böta mera, om ock mera brinner.

§ 3. Brinner kyrka i by, böte man för henne tre marker. Präst och klockare skola svara för sin utburna eld lika som bonde, vare sig den kommer lös från kyrkan eller från deras gårdar.

§ 4. Nu brinna män inne av våda, så som förut är sagt, en eller flera, då skall man böta tre marker för var och en av dem och fullgöra vådaed. Brister han åt eden, böte fvtio marker för var och en av dem, och likaså för hela byn, till treskifte. Var målsägande skall taga så mycket av dessa böter, som han fick av skadan, efter fyra mätismäns ord.

Dessa vådaeder och alla andra skall envar fullgöra med bönder och bofasta män och icke med löskerkarlar eller legodrängar.

§ 5. Bär någon eld i en annans kvarnhus, vare sig det är mjölnare eller bonde, bränna de kvarn eller mäld av vårdslöshet, den som skulle svara för elden, han skall bygga upp huset lika gott och böta tre marker, tolv örar till kvarnägaren och tolv örar till bönderna, som ägde mälden, och han fullgöre vådaed av sex män. Brister han åt eden, då återgälda han skadan, så som den blir uppmätt, och därtill nio marker till treskifte. Samma lag skall vara om väderkvarn som om vattenkvarn.

§ 6. I vilket härad en sådan skada än har kommit till, som nu är sagt, så är häradet skyldigt honom brandstod, allt efter som skadan blir uppmätt. Häradshövdingen skall utse åt honom sex bofasta män; de skola komma hem till honom och efter grannars vittnesbörd uppmäta skadan. Mäta de den till tjugo marker eller mera, då har han rätt att taga brandstod av hela häradet. Mätes den till tio marker, då tage han brandstod av hälften av det härad, där skadan timade. Mätes den till fem marker, då tage han brandstod av den fjärding, som han bor i. Brandstod skall vara en halv spann säd eller fyra svenska penningar. Alla skola taga och giva brandstod, som äro bofasta, klerker och lekmän, och likaså deras husfolk. Det skall ingen vara fri från.

§ 7. Bär någon eld till skogen, vill röja och bränna rågåker, kol eller annan bränning, far elden vidare än den bör göra, då skall han kalla på grannarna. Kan han hjälpa det, vare han saklös. Kan han det ej, då skall han följa brinnande brand och rykande rök, och bjuda vådaed för sig. Kan han gå vådaed med sex män, då böte han vådabot för byns skog, som är bränsleskog, tre marker; likaså för ännu en och för den tredje; det skall vara byamännens ensak. Kan han ej gå vådaed, då skola böterna vara högre, nio marker för en skog, lika mycket för ännu en och för den tredje. Är han ej tagen på bar gärning, värje han sig med tolv mäns ed. Bränner någon fruktbarande skog av våda, bränner han ek eller bok, böte han för en ek eller bok tre örar; likaså för ännu en och för den tredje, och därtill fullgöre han vådaed av tre män. Bränner han en fjärde, böte han tre marker och fullgöre vådaed av sex män. Bränner han tio eller flera, böte han sju marker och fullgöre vådaed av tolv män. Kan han ej gå vådaeden, då böte han för en ek sex örar, likaså för ännu en och likaså för den tredje. Bränner han en fjärde, böte han tre marker. Bränner han tio eller flera, böte han därför tjugo mar22 Ej bliva dessa böter högre. Skylls någon för utburen eld och han nekar och är ej tagen på bar gärning eller lagligen förvunnen, skall han värja sig med tolv mäns ed och vara saklös.

Ur avsnitt med förklaringar till avsnittet men något förenklat jämfört med bokens text.

På ärilen var elden »bunden». I motsats därtill står, buren (utburen) eld och eld som har blivit lös. Stekarehus är kök, kölna används för torkning av malt

Ladan skall vara i samma lag som stuga eller stekarehus, d.v.s. bonden är saklös för den skada, som kan uppkomma genom utburen eld. Tröskningen skedde under vintern, till stor del under mörka morgon- och kvällstimmar. Det behövdes därför lyse i ladan genom lyktor eller bloss, och en olycka kunde lätt inträffa. Böter av 40 marker kunde egendomslösa legodrängar givetvis aldrig betala, icke heller avtjäna genom mångårigt tvångsarbete.

Socknens bönder var skyldiga att bygga och underhålla kyrka och var därför målsägande, om kyrkan led skada genom någons förvållande. De 3 marker, som skulle bötas av den som vållade, att kyrkan brann i by, skulle sålunda uppbäras av bönderna i socknen.

Böterna skola fördelas mellan målsägandena i förhållande till den skada som de har lidit.

»XXXV. Nu kan så illa bära till, att elden blir lös i en by; det sker antingen med vilja eller av vanvård och försummelse eller av våda. Om det första stadgas i Högmålsbalken. Sitter en bonde, som äger jord och hus, ensam i by, uppkommer eld genom honom, hans hustru eller barn, brinner byn upp, må han själv hava skadan. Är det en landbo och äger han själv husen, må han ock själv hava skadan; är han skyldig jordägaren något, betala han det av sin brandstod och av annat som han äger, så långt som det räcker. § 1. Nu sitter han ensam i by, men äger själv varken hus eller jord, brinner byn upp genom hans försummelse eller vanvård, nämligen att han sätter ljus på väggen, drucken eller icke drucken, går i säng eller går därifrån, eller hänger lin eller hampa på ugn eller hjälle, tänder eld i ugn eller på golv och går bort därifrån, eller annan dylik försummelse, där man kunde och borde bättre vakta och vårda utan skada; blir sådan eld lös och brinner byn upp, då bygge han upp en gård lika god, och gälde därtill tre marker, jordägarens ensak.

§ 2. Sker det av verklig våda och ej av vanvård, nämligen att elden kommer genom ugn i väggen eller kommer av gnistor som falla ned på taket, eller av annan sådan våda, som man ej kan förutse eller akta sig för, innan skada sker, då skall han bjuda vådaed med tolv bofasta män på nästa sockenstämma och fullgöra denna ed på nästa ting och stånda själv i föreden. Brinner upp ett hus, två eller tre, men ej flera, böte han fjärdedelen av vartderas värde, till bygge åt jordägaren på samma plats. Brinner hela gården upp, böte han fjorton marker i vådabot till jordägaren.

Nu bor den som släpper elden lös i by tillsammans med andra; brinner upp för andra ett hus, två eller tre, eller brinner upp en gård eller hela byn, sker det av försummelse eller av verklig vårdslöshet, så som förut är sagt, återgälda han all skada, så långt hans egendom räcker, lös och fast, åt var och en efter som skadan blir uppmätt. Räcker det ej till full gäld, må det fattas lika mycket för den ene som för den andre efter marktal.

§ 1. Sker det av verklig våda, fullgöre han vådaed, så som sagt är, och i vådabot för ett hus, två eller tre fjärdedelen av deras värde. Brinner hela gården upp för grannar eller närgrannar, böte han sju marker för en gård och fullgöre vådaed; likaså för ännu en och för den tredje. Är det flera gårdar i byn, böte han fyrtio marker för hela byn och fullgöre vådaed, så som sagt är; ej blir den boten större. Envar skall taga därav efter som hans skada blir uppmätt, och det må fattas lika mycket för den ene som för den andre.

§ 2. Brinna människor inne på grund av vårdslöshet, skall bötas för var och en av dem nio marker. Brinner någon av våda, skall bötas för honom tre marker. Brinner kyrka av eld genom vårdslöshet, böte den som släppte elden lös fyrtio marker till detta kyrkobygge. Brinner den av våda, böte han tjugo marker till kyrkobygget och fullgöre vådaed, så som sagt är. Och envar skall svara för eld, som kommer lös såväl från ärilshus och från lada som från andra hus.

§ 3. Kommer denna skada av löskerkarlar eller legohjon och går saken upp till fyrtio marker eller mera, då skall den som fick skadan hava rätt över deras liv, om de ej orka med böter. Går saken till mindre, skola de gå till arbete, vart år för tre marker, till dess att de få lösen för sig eller bliva frigivna.

§ 4. Svare också präst och klockare för sin eld, vare sig den kommer från kyrkan eller från deras gårdar. Häradsnämnd skall med sin ed rannsaka och pröva, huruvida sådan skada sker med vilja, av vårdslöshet eller av våda, och de skola svärja var för sig.»

Ur Högmålsbalken
X Om någon med uppsåt sätter eld på en annans hus

Sätter någon eld på en annans hus och vill bränna både by och bonde, bränner han upp ett hus eller flera eller hela gården eller byn, blir han tagen med blåsande mun och brinnande brand, då må man binda honom och föra honom till tinget. Sedan skola tolv män från häradet rannsaka och utleta sanningen i detta mål. Fria de honom böte den fyrtio marker, som band och bastade en oskyldig, men han har ej förverkat sin fred eller sitt bo till skifte. Fälla de honom, då böte han allt ha äger till treskifte; en lott tage konungen, den andre målsägaren och den tredje häradet; och han skall alltid först återgälda bonden hans skada, och bonden styrke själv, hur stor skada han fått. Räcker det ej till alla, då skall bonden först hava fullt för sin del; och den skall brinna på bål, som har bränt för bonden.

Utdrag från kommentarerna

Vangömma betyder ”av vårdslöshet”.

Husfolk är samma som hjon. Ordet torde här avse såväl bondens hela familj, som vistas i gården, som där bofasta tjänare.

Då skall han ”följa brinnande brand och rykande rök” kommer från fornsvenskan, dvs. medan det ännu brinner och ryker. Uttrycket är formelartat och allitererande. Meningen är, att gärningsmannen icke fick smyga sig bort från brandplatsen, om han skulle få gå vådaed och sålunda få sin handling bedömd som våda. - Se artikeln Brandstod i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Brinnande brand = tagen på bar gärning

(Utdrag ur boken Magnus Erikssons landslag - Holmbäck, Wessén 1962)